

MAHKEMEDEN İZİN ALINMAKSIZIN GERÇEKLEŞEN CİNSİYET DEĞİŞİKLİĞİNİN TÜRK HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Yasemin YÜCESOY YILMAZ*

Öz

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK) m. 40 hükmünde, “cinsiyet değişikliğinde” başlığı altında Türk Hukuku’nda cinsiyet değişikliğinin esasları düzenlenmiştir. Bu hükme göre, cinsiyetini değiştirmek isteyen kimsenin, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesini istemesi gerekmektedir. İzin verilmesi, istem sahibinin on sekiz yaşını doldurmuş bulunmasına, evli olmamasına, ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu olduğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmî sağlık kurulu raporuyla belgelemesine bağlıdır. Verilen izne bağlı amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiği resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanırsa, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilmektedir. Anılan hükme göre bir kişinin cinsiyet değiştirebilmesi, bu hususta mahkemece izin verilmesine bağlıdır. Yasal düzenleme böyle olmasına rağmen gerçek hayatta mahkemeden izin almaksızın cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişiler olacaktır. Eldeki çalışmada, mahkemeden izin alınmaksızın gerçekleşen cinsiyet değişikliği Türk Hukuku açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Cinsiyet Değiştirme • Transseksüel • Ruh Sağlığı • Resmi Sağlık Kurulu Raporu • Nüfus Sicili

* Yargıtay 11. Hukuk Dairesi Tetkik Hâkimi, Ankara, Türkiye | The Investigating Judge of Eleventh Legal Chamber of the Court of Appeal, Ankara, Turkey.

✉ yaseyuce30@gmail.com • ORCID 0000-0002-5479-9378

🔍 **Atıf Şekli** | Cite As: YÜCESOY YILMAZ Yasemin, “Mahkemeden İzin Alınmaksızın Gerçekleşen Cinsiyet Değişikliğinin Türk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *SÜHFD.*, C. 29, S. 1, 2021, s. 723-755.

🔍 **İntihal** | Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

THE EVALUATION OF REALIZED GENDER CHANGE WITHOUT PERMISSION FROM THE COURT IN TERMS OF TURKISH LAW

Abstract

In Turkish Civil Code (Numbered 4721) article 40, under the heading “in gender change”, the principles of sex change are regulated in Turkish Law. According to this provision, the person who wishes to change his/her gender should apply by requesting the court to allow the gender change. The granting of the permit depends on the fact that the claimant has reached the age of eighteen, is not married, and is also transsexual and certifies in a formal health committee report from a training and research hospital that sex change is essential for mental health. If it is confirmed by the official health committee report that a sex change operation is performed in accordance with the purpose and medical methods given for permission, the court decides to make the necessary correction in the population registry. According to the provision, the ability of a person to change sex depends on the permission of the court. While this is the legal arrangement, there will be people who have undergone a gender reassignment operation in real life without permission from the court. In the study, gender change without permission from the court will be evaluated in terms of Turkish Law.

Key Words

Gender Change • Transsexual • Mental Health • Formal Health Committee Report • Population Registry

I. GİRİŞ

Erkek ve kadın arasındaki cinselliğe dayalı biyolojik farklılığı ifade etmek için cinsiyet, bir kadının erkeğe, erkeğin ise kadına dönüşmesine imkân tanıyan tıbbî müdahaleleri¹ ifade etmek için ise cinsiyet değiştirme kavramları kullanılmaktadır². Tarihte ilk cinsiyet değiştirme ameliyatını 1950 yılında Danimarkalı bir doktor olan Christian Hamburger gerçekleştirmiştir. Bu ameliyat ile erkek olan George Jargensen, Christine Jangensen isimli bir kadına dönüşmüştür³. Cinsiyet değiştirme, tıbbî,

¹ Bu tür tıbbî müdahaleler aynı zamanda, cinsiyet geçiş ameliyatları olarak da ifade edilmektedir (Bkz. YILMAZ, Zehra; “Bedenin “Normalleştirilmesi” Söylemi Üzerine Bir Analiz: Cinsiyet Geçiş Ameliyatları”, *Alternatif Politika*, 2019, 11 (1), s. 290).

² SERT, Selin; “Türk Hukukunda Cinsiyet Değiştirme”, *TBB Dergisi*, 2015 (118), s. 256.

³ SERT, s. 256.

hukukî ve dini⁴ boyutları olan bir kavram olup, anılan bu üç disiplin tarafından bu konuda birbirini tamamlayan söylemler üretilmiştir⁵. Öte yandan toplumsal kimlik, rol ve cinsiyet konuları, medya çalışmalarında da önemli bir yer tutmuştur⁶.

Cinsiyet değiştirme kavramı ile yakın ilişki içinde olması sebebiyle üzerinde durulması gereken bir diğer kavram ise cinsel kimliktir⁷. Cinsel kimlik, birbirini tamamlayan çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlardan birincisi, biyolojik cinsiyettir. Biyolojik cinsiyet, bir kişinin doğarken kadın veya erkek olarak dünyaya gelmesidir⁸. İkincisi, cinsellik, cinsiyetten farklı bir kavram olup kişinin cinsiyetine bağlı olarak geliştirdiği, sosyal ve hukukî boyutları olan, aktif davranışlarla gerçekleştirilen eylemlerdir⁹. Cinsel kimliği oluşturan üçüncü unsur ise, kişinin cinsel yönelmesi, başka bir deyişle cinsel tercihidir. Kişi cinsel tercihine bağlı olarak olağan ve alışılmış eğilimler gösterebileceği gibi olağan dışı eğilimler de gösterebilmektedir¹⁰. Kişinin biyolojik cinsiyeti ile cinsel eylemleri ve tercihlerinin uyumlu olması hâlinde ahlakî ve sosyal yönden herhangi bir sorun ortaya çıkmamaktadır¹¹. Aksi durumda, yani kişinin biyolojik cinsiyeti ile cinsel eylemleri ve tercihlerinin uyumlu olmaması hâlinde birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır¹².

⁴ Cinsiyet değiştirmenin İslâm Hukuku'nda ne şekilde değerlendirildiği konusunda bkz. ÖZAY, Hilal; "İslâm Hukuku Açısından Cinsiyet Değiştirme", GÜİFD, C. 4, S. 1, Y. 2016, s. 1-36.

⁵ YILMAZ, Cinsiyet Geçiş Ameliyatları, s. 290.

⁶ YAĞLI, Soner; "Bir Anlatı Mecrası Olarak Yeni Medyanın Söyleminde Trans Bireyler", UÜSBD, C. 8, S. 1, Y. 2015, s. 280.

⁷ Biyolojik etmenler ile kültürel özellik ve değerlerin karşılıklı etkileşimi ile cinsel kimlik duygusu oluşmaktadır (Bkz. KORKMAZ ÇETİN, Saniye/ YEKTAŞ, Çiğdem/ BİLDİK, Tezan/ DALKILIÇ, Meryem/ TAMAR, Müge; "Ergenlerde Cinsel Kimlik Ve Yönelim Sorunlarında Değerlendirme ve İzlem: Dört Kız Olgu", Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 21 (1) 2014, s. 51).

⁸ GÜVEN, Kudret; "Cinsel Kimlik Üzerinde Hak Kavramı ve Korunması: Transseksüellik Ve İnterseksüellik", BÜHFD, C. I, S. 1, Y. 2015, s. 134.

⁹ GÜVEN, Cinsel Kimlik, s. 135.

¹⁰ GÜVEN, Cinsel Kimlik, s. 135.

¹¹ GÜVEN, Cinsel Kimlik, s. 136.

¹² GÜVEN, Kudret; "Cinsiyet Değişikliği ve Hukukî Sonuçları", GÜHFD, C. 1, S. 1, Y. 1997, s. 48-49; GÜVEN, Cinsel Kimlik, s. 136.

Ahlakî, dini ve sosyal boyutları olması sebebiyle cinsiyet, uzun yıllar değiştirilemez bir özellik olarak kabul edilmiştir. Ancak yukarıda açıklandığı gibi kişinin biyolojik cinsiyeti ile cinsel eylemleri ve tercihlerinin uyumlu olmaması sebebiyle çeşitli sorunların ortaya çıkması ve tıp alanındaki gelişmeler, cinsiyetin sonradan değiştirilmesine imkân tanımıştır¹³. Hukukumuzda da bu gelişmelere paralel olarak birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden ilki, Türk Kanunu Medenî'si'nin 29. maddesine 12.05.1988 tarihinde 3444 sayılı Kanun ile eklenen hükümdür¹⁴. Bu hüküm, *“Doğumdan sonra meydana gelen cinsiyet değişikliğinin asgarî sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi halinde nüfus sicilinde gerekli düzeltme yapılır. Bu konuda açılacak davalarda cinsiyeti değiştirilen kişi evli ise, eşe de husumet yöneltir ve aynı mahkeme, varsa ortak çocukların velayetinin kime verileceğini de tâyin eder, cinsiyet değişikliği kararının kesinleştiği tarihte, evlilik kendiliğinden son bulur.”*, düzenlemesini içermektedir. İkincisi ise yürürlükte bulunan TMK m. 40 hükmüdür. Anılan hüküm ise *“Cinsiyetini değiştirmek isteyen kimse, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesini isteyebilir. Ancak, iznin verilebilmesi için, istem sahibinin on sekiz yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmî sağlık kurulu raporuyla belgelemesi şarttır. Verilen izne bağlı olarak amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanması hâlinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilir.”*, düzenlemesini içermektedir. TMK m. 40 hükmünün ilk hâlinde üreme yeteneğinden sürekli

¹³ GÜVEN, Cinsel Kimlik, s. 134; *“...Cinsiyet; bireyin sahip olduğu fizyolojik, biyolojik ve genetik özelliklerini ifade eden bir kavram olup biyolojik cinsiyet, bireyin doğuştan sahip olduğu üreme organları ve sistemleri dikkate alınarak “kadın” veya “erkek” olarak yapılan tanımlamadır. Kişinin doğuştan sahip olduğu cinsiyeti değişmez olmamakla birlikte cinsiyetin değiştirilmesi ancak kanun koyucu tarafından öngörülen koşulların gerçekleşmesi hâlinde mümkündür...”* AYM, T. 29.11.2017, 2017/130 E.-2017/165 K. sayılı karar (<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/>), (Erişim tarihi ve saati: 13.04.2020, 12:08).

¹⁴ WILL, Michael R./ ÖZTAN, Bilge; *“Hukukun Sebebiyet Verdiği Bir Acı-Transseksüellerin Hukukî Durumu-”*, AHFD, C. 43, S. 1-4, s. 237; TURAN BAŞARA, Gamze; *“Türk Medenî Kanununun 40'inci Maddesi Kapsamında Cinsiyet Değişikliği ve Hukukî Sonuçları”*, TBB Dergisi 2012 (103), s. 247.

biçimde yoksun bulunmak da cinsiyet değişikliğine izin verilmesinin bir şartı olarak öngörülmüştü. Ancak 20.03.2018 tarihli ve 30366 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Anayasa Mahkemesi (AYM)’nin 29.11.2017 tarihli ve 2017/130 E., 2017/165 K. sayılı kararı ile maddenin birinci fıkrasının ikinci cümlesinde yer alan “...ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu...” ibaresi iptal edilmiştir¹⁵.

Yukarıya metni alınan ve yürürlükte olan TMK m. 40 hükmüne göre bir kişinin cinsiyet değiştirebilmesi, başka bir deyişle cinsiyet değiştirme operasyonu geçirebilmesi için öncelikle mahkemeden bir izin kararı alması gerekmektedir. Böyle bir karar alınmadan kişinin cinsiyet değiştirme operasyonu geçirmesi mümkün değildir. Cinsiyet değişikliğinin geri dönüşü olmayan birtakım sonuçlar doğurduğunun¹⁶ bilincinde olan kanun koyucu, bu şekilde cinsiyet değiştirme operasyonlarının denetim altına alınmasını, bu tür operasyonların gelişigüzel ve denetimsiz olarak yapılmasını önlemek istemiştir¹⁷. Türk Hukuku’nda belirli şartlar gerçekleştirilmeden yalnızca kişinin isteğine bağlı cinsiyet değişikliğine izin verilmemektedir¹⁸. Ancak anılan düzenlemede öngörülmemekle birlikte bir kişinin mahkemeden izin kararı almadan fiilen cin-

¹⁵ “...Davacı vekili dava dilekçesinde, müvekkilinin cinsiyet değişikliğine izin verilmesini ve nüfus kaydındaki cinsiyetinin ve isminin değiştirilmesine karar verilmesini talep ve dava etmiş, mahkemeye, dava konusu hakkında kesin hüküm varlığından bahisle davanın reddine karar verilmiştir... Dosya içerisindeki bilgi ve belgelerin incelenmesinden, Bodrum 2. Asliye Hukuk Mahkemesince görülen ...sayılı ve 28.4.2016 kesinleşme tarihli dava ile eldeki davanın tarafları, konusu ve sebebinin aynı olduğu anlaşıldığına göre, karar tarihi itibarıyla mahkemenin davayı red gerekçesi yerindedir. Ne var ki, Bodrum 2. Asliye Hukuk Mahkemesince görülen ... sayılı davanın reddine esas teşkil eden TMK’nin 40. maddesinde bulunan “üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunma şartı” Anayasa Mahkemesi’nin 2017/130-2017/165 sayılı ve 29.11.2017 tarihli kararı ile kaldırılmış bulunduğundan, oluşan yeni durum incelenmek üzere hükmün bozulması gerekmiştir...”Yarg. 8. HD., T. 01.04.2019, 2017/8953 E.-2019/3458 K. sayılı karar (UYAP).

¹⁶ Cinsiyet değiştirme operasyonu, ağır sonuçlar doğuran, geri dönüşü imkânsız, bireyin birtakım organlarından kalıcı olarak mahrum kalması ile sonuçlanan, zor bir tıbbi müdahaledir (Bkz. BAFRA, Jale; “Türkiye’de Cinsiyet Değişikliği Ameliyatlarında Tıbbi ve Hukuki Sorunlar”, Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi, C. 1, Y. 2004, s. 47).

¹⁷ KILIÇOĞLU, Ahmet M.; Medeni Hukuk, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku, Ankara 2016, s. 470.

¹⁸ RUHİ, Canan/ RUHİ, Ahmet Cemal; Nüfus Davaları-Nüfus Kayıtlarına İlişkin Düzeltilme Davaları-, Ankara 2017, s. 688-689.

siyet değiştirme operasyonu geçirmesi mmkndr¹⁹ ve bu durumun hukukî akibetinin ne olacağının irdelenmesi gerekmektedir. Zira dinamik olan hukuk biliminin böyle bir olaya çözüm üretmemesi, sosyal hayatta birtakım sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir. Bu gerçeklikten hareketle eldeki çalışmada mahkemeden izin alınmaksızın gerçekleşen cinsiyet değişikliği, Türk Hukuku açısından inceleme konusu yapılmıştır.

II. TÜRK HUKUKU'NDA CİNSİYET DEğİŞTİRMENİN ESASLARI

A. İzin Kararı İçin Aranacak şartlar

Doğumdan sonra cinsiyet değiştirme isteklerinin gün geçtikçe artması sebebiyle toplumsal taleplere duyarsız kalmayan kanun koyucu, bu konuyu TMK'da yeniden dzenlemiřtir²⁰. Her ne kadar anılan konu, kişisel durum sicili ile ilgili görülerek TMK'nın "IV. Düzeltme" kenar başlıklı 40. maddesinde dzenlenmiř²¹ ise de cinsiyet değiştirmenin sadece kişisel durum sicilinin dzelenmesi ile ilgili olmadığı, daha geniş kap-

¹⁹ ARPACI, Abdülkadir; "Yasal Olmayan Cinsiyet Değiştirme ve Sonuçları", MHFED, S. 1, Y. 2007, s. 310.

²⁰ AKİPEK, Jale/ AKINTÜRK, Turgut/ ATEŞ, Derya; Türk Medenî Kanunu Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku, Birinci Cilt, Yenilenmiş 14. Baskı, İstanbul 2018, s. 493; OğUZMAN, M. Kemal/ SELİÇİ, zer/ OKTAY-ÖZDEMİR, Saibe; Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler), 14. Bası, İstanbul 2014, s. 146; SEROZAN, Rona; Medeni Hukuk, Genel Bölüm/ Kişiler Hukuku, 4. Bası, İstanbul 2013, s. 489; kanun koyucu TMK m. 40'ın gereesinde cinsiyet değişikliği konusunda neden yeni bir düzenlemeye gerek duyulduğunu şu ifadelerle açıklamıştır; "Yürürlükteki 29. maddenin ikinci fıkrası gereğince cinsiyet değişikliği dolayısıyla nüfus sicilinde gerekli değişikliğin yapılabilmesi için kişinin önceden cinsiyetini değiştirmesi, bu değişikliğin resmi sağlık kurulu raporuna dayandığının belgelendirilmesi yeterli görülmüştür. Madde bu şekli ile mahkemeye, kişinin cinsiyetinin değiştirilmesi sonucu nüfus sicilinde değişiklik yapma konusunda bir takdir yetkisi vermemekte, mahkemeyi adeta onay makamı haline getirmektedir. Bu durum, gelişigüzel cinsiyet değişiklikleri sonucu mahkemelerimizi, adeta emrivaki ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu amaçla yeni düzenlemede cinsiyet değiştirmek isteyen kişinin bu değişikliğe gitmeden önce bizzat mahkemeye başvurması zorunlu kalmış; mahkemenin böyle bir izni verebilmesi bazı koşullara bağlanmak suretiyle yürürlükteki 29 uncu maddenin ikinci fıkrasında olduğu gibi gelişigüzel cinsiyet değişiklerinin önüne geçilmek istenmiştir." (Bkz. DURAL, Mustafa/ GZ, Tufan; Türk zel Hukuku, C. II, Kişiler Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2014, s. 125).

²¹ AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 493; DURAL/ ÖGÜZ, s. 122.

samlı bir kavram olan kişilikle²² ilgili olduğu, bu sebeple şartlarının ayrıntılı bir şekilde özel bir kanunda düzenlenmesinin daha doğru olacağı doktrinde savunulmaktadır²³. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak açıklanacak olmakla birlikte, kanaatimizce de multidisipliner bir kavram olan cinsiyet değiştirmenin, bütün yönleri ile özel bir kanunda düzenlenmesi daha yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Türk Medeni Kanunu m. 40'ta, Türk Hukuku'nda cinsiyet değiştirmeye izinde aranacak şartlar düzenlenmiştir. Anılan madde hükmüne göre, cinsiyetini değiştirmek isteyen kimsenin, şahsen başvuruda bulunarak mahkemeden cinsiyet değişikliğine izin verilmesini istemesi gerekmektedir. İzin verilmesi, istem sahibinin on sekiz yaşını doldurmuş bulunmasına, evli olmamasına, ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu olduğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmî sağlık kurulu raporuyla belgelenmesine bağlıdır. Yargıtay aynı zamanda başvuruda bulunan kişinin aranılan şahıslardan olup olmadığının da mahkemece araştırılmasını istemektedir²⁴. Bu şartlar gerçekleştirilmeden mahkemeden cinsiyet değişikliği için izin kararı alınması ve cinsiyet değiştirilmesi söz konusu olmayacaktır. Kanaatimizce başvuran kişinin hükümde aranan diğer koşulları sağlaması hâlinde aranılan şahıslardan olması izin kararı verilmesine engel değildir. Ancak izin kararı verecek mahkemenin bu hususta ilgili birime/birimlere bilgi vermesi yerinde olacaktır. Aksi yorum,

²² Hak sahibi olabilme ve borç altına girebilme ehliyetini ifade etmek için kişilik kavramı kullanılmaktadır. Daha doğrusu dar anlamda kişilik kavramı bu şekilde tanımlanmaktadır (Bkz. ÖZTAN, Bilge; Şahsın Hukuku Hakikî Şahıslar, Ankara 1987, s. 9; TEKİNAY, Selâhattin Sulhi; Medenî Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku, Altıncı Bası, İstanbul 1992, s. 202); Geniş anlamda kişilik kavramı ise kişinin, hak ve fiil ehliyeti gibi hukukî nitelikleri yanında manevi, ahlâkî, fikri ve bedeni niteliklerini de ifade etmektedir (Bkz. DURAL, Mustafa; Türk Medenî Hukukunda Gerçek Kişiler, İstanbul 1977, s. 7; ÖZTAN, s. 10; TEKİNAY, s. 248; DURAL/ÖĞÜZ, s. 9).

²³ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 122; kanun koyucunun konuyu kişisel durum sicili bölümünde düzenlemesinin yerinde olduğu yönündeki görüş için bkz. KILIÇOĞLU, s. 470; AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 493.

²⁴ GENÇCAN, Ömer Uğur; 6100 Sayılı HMK Hükümlerine Göre Medeni Hukuk Davaları, Ankara 2013, s. 397; SEROZAN, s. 489.

kanunda düzenlenmemiş bir koşul sebebiyle kişinin cinsiyet değiştirme hakkından yoksun bırakılmasına sebep olacaktır²⁵.

Anılan hükümde cinsiyetini değiştirmek isteyen kimsenin, şahsen başvuruda bulunarak mahkemeden cinsiyet değişikliğine izin verilmesini isteyeceği düzenlenmiştir. Hükümde kullanılan “*şahsen*” ifadesinden, izin için başvurunun kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hakkın kullanılması niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple başvuru, bizzat cinsiyet değiştirmek isteyen kişi tarafından yapılmalıdır²⁶.

Cinsiyet değiştirmeye izin için başvuracak kişi, on sekiz yaşını doldurmuş olmalıdır²⁷. Bu sebeple on sekiz yaşını doldurmadan TMK m. 11 uyarınca evlenme yoluyla ya da m. 12 uyarınca yargısal yolla erginlik kazananlar, izin için başvuramayacaklardır²⁸. Bu kişilerin izin için başvuruda bulunması hâlinde, istemin reddi gerekmektedir. Ergenlik döneminin cinsel eğilimlerin oturduğu dönem olması karşısında Türk Kanunu Medenîsi’nde yer almayan bu şartın, TMK’da yer alması oldukça isabetli olmuştur. Bununla birlikte cinsiyet değişikliği için on sekiz yaşın doldurulmasının beklenmesi telafisi imkânsız sonuçlar doğuracaksa, istisnai hâllerde uzman görüşü alınarak on sekiz yaşını doldurmamış kişilere de, diğer şartların gerçekleşmesi hâlinde mahkemece izin verilebilmesi gerekmektedir²⁹.

Madde hükmünde on sekiz yaşın doldurulmasından bahsedilmesi ve fakat ayırt etme gücünden söz edilmemesi, bunun aranmayacağı an-

²⁵ ATAMER, M. Yeşim/ TAŞKIN, Z. Damla; “Transseksüellere İlişkin Hukuksal Düzenlemeler: Uygulama, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Aykırı Yönler ve Revizyon Teklifleri”, YD, C. 42, S. 4, Y. 2016, s. 744.

²⁶ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 125; AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 493; RUHİ/ RUHİ, s. 692; KILIÇOĞLU, s. 470.

²⁷ Cinsiyet değişikliği için on sekiz yaşın doldurulmuş olmasının aranmasının isabetli olmadığı, böyle bir yaş sınırı konulmaması gerektiği, hangi yaşta olunursa olunsun cinsiyet değişikliğinin gerekip gerekmediğini hâkimin takdir etmesi gerektiği yönündeki görüş için bkz. KILIÇOĞLU, s. 470-471.

²⁸ AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 493; RUHİ/ RUHİ, s. 689.

²⁹ TURAN BAŞARA, s. 251; benzer yönde görüş için bkz. CUMALIOĞLU, Emre; “Transseksüellerin Sicil Cinsiyetini Değiştirmelerinde Kısırlık ve Ameliyat Zorunluluğu Türk Medeni Kanunu’nun 40. Maddesi Anayasa’ya Aykırı Midir?”, İKÜHFD,15 (2) 2016, s. 460-461.

lamına gelmemektedir³⁰. Her irade açıklamasında olduğu gibi cinsiyet değişikliği için başvuruda da ayırt etme gücünün varlığı aranacaktır. Ancak burada özellikle tartışılması gereken husus, sınırlı ehliyetsizlerin durumudur. On sekiz yaşını doldurmamış sınırlı ehliyetsizler bakımından konu açıktır. Zira bunlar madde hükmünde aranan on sekiz yaşını doldurmuş olma şartını gerçekleştirmediklerinden başvuruda bulunamayacaklardır. Yine on sekiz yaşını doldurmuş ve fakat evli olan bir sınırlı ehliyetsiz de madde hükmünde aranan bir diğer şart olan evli olmama şartını taşımadığından başvuruda bulunamayacaktır. Anılan bu kişilerin başvuruda bulunmaları hâlinde istem reddedilecektir³¹. Ayırt etme gücüne sahip, evli olmayan ergin kısıtlılar bakımından ise izin için başvurunun bizzat bu kişiler tarafından yapılması aranmalıdır³². Zira kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hakkın kullanılması niteliğinde olan izin başvurusunun, TMK m. 16/f. I, c. 2 gereğince yasal temsile gerek olmaksızın sınırlı ehliyetsiz tarafından yapılabileceği kabul edilmelidir³³.

İzin için başvuracak kişinin evli olmaması gerekmektedir³⁴. Mülga Türk Kanunu Medenîsi'nde böyle bir şart öngörülmemiş, hatta mahkemece verilecek cinsiyet değişikliğine ilişkin kararın kesinleşmesi ile evlilik birliğinin kendiliğinden sona ereceği düzenlenmişti. Yine o dönemde açılacak davalarda diğer eşe husumet yöneltilmesi gerekmektedir³⁵. Ancak kanun koyucu, aile kurumunu korumak, psikolojik ve ahlâki tersliklerin önüne geçmek amacıyla³⁶ TMK m. 40 hükmünde evli olma-

³⁰ SAĞLAM, İpek; "Türk Medeni Kanunu Madde 40 Üzerine Bir Değerlendirme", AÜEHFD, C. VIII, S. 3-4, Y. 2004, s. 460; DURAL/ ÖĞÜZ, s. 125; AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 493.

³¹ AYAN, Serkan; Evlilik Birliğinin Korunması, Ankara 2004, s. 149.

³² DURAL/ ÖĞÜZ, s. 125-126.

³³ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 93; AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 325; OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, s. 96; DURAL, s. 105; ÖZTAN, s. 99.

³⁴ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 126; AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 493-494; OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, s. 147.

³⁵ AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 493-494.

³⁶ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 126; cinsiyet değişikliği için evli olmama şartının aranmasının isabetli olmadığı, esasen sağlıklı bir aile yapısının ancak cinsiyet sorunu olmayan eşlerle mümkün olacağı, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı için zorunlu olduğu bir durumda, sırf evli olduğu için kişiyi bu imkândan mahrum bırakmanın doğru olmadığı yönündeki görüş için bkz. KILIÇOĞLU, s. 471; BAFRA ise evli olup cinsiyete-

mayı, cinsiyet değişikliğine izinde aranılacak bir şart olarak düzenlemiştir³⁷.

İzin için başvuracak kişinin ayrıca transseksüel yapıda olması gerekmektedir³⁸. Transseksüellik, kişinin biyolojik cinsiyetinden kaynaklanan özelliklerinden aşırı derecede rahatsızlık duyması, bu özellikleri reddetmesi, gizlemesi ve buna bağlı olarak karşı cinsin özelliklerine ilgi duyması ve sahip olmak istemesidir. Karşı cins gibi giyinme, karşı cinsle ait oyuncaklarla oynama, kendi vücudundan hoşlanmama hâlinde du-

tini değiştirmek isteyen kişilere önce evliliğini sona erdirmeye, sonrasında cinsiyetini değiştirme seçeneğinin sunulmasının yerinde olmadığını savunmaktadır. Aynı yaza göre, bu prosedür gereksizdir ve her zaman olumlu sonuç vermemektedir. Zira bu kişilerin, gerçekte transseksüel olmaması söz konusu olabileceği gibi operasyon geçirmelerine de gerek olmayabilir. Bu sebeple evli olanlara da dava açma hakkı tanınmalı, cinsiyet değişikliğinin fiilen gerçekleştirilebildiği hâllerde, nüfus kaydının düzeltilmesi sırasında evliliğinin de iptaline karar verilmelidir (Bkz. BAFRA, s. 52); Evli olmama şartının yerinde olduğu, zira evli kişinin cinsiyet değiştirmesinin aile hukuku bakımından önemli sorunlar doğuracağı, eşlerden birinin transseksüel yapıda olmasının evlilik birliğinin temelden sarsılmasına yol açması hâlinde, bu durumun bir boşanma nedeni olacağı yönündeki görüş için bkz. CUMALIOĞLU, s. 461.

³⁷ "... Cinsiyet değişikliğine izinde isteminde bulunacak kimsede bulunması gereken nitelikler Türk Medeni Kanununun 40. maddesinde gösterilmiştir. Kişinin halen evli olmaması koşuluyla önceden evliliğinin bulunması; yine yasadaki belirlenen nitelikte rapor alınmak suretiyle üreme yeteneğini sürekli olarak yitirdiğinin belgelenmesi koşuluyla önceden çocuk sahibi olması; yasadaki diğer koşulların da gerçekleşmesi durumunda cinsiyet değişikliğine izin davasının görülmesine engel değildir..."Yarg. 2. HD., T. 11.05.2010, 2009/2171 E.-2010/9487 K. sayılı karar (UYAP).

³⁸ "...Davacılar, ... doğumlu olan ve kayden kızları görünen ...'un doğum sırasında kız olduğundan bahisle düzenlenen doğum kağıdına istinaden kız olarak yazıldığını, ancak erkek olduğunun anlaşıldığını belirterek kız olan cinsiyetinin erkek olarak, ... olan adının ise ...olarak düzeltilmesini istemiş, mahkemece Türk Medeni Kanunu'nun 40. maddesi koşulları gerçekleşmediği gerekçesi ile dava reddedilmiştir. Türk Medeni Kanunu'nun 40. maddesi cinsiyet değiştirmek isteyenler için düzenleme öngörmüştür. Dosya içindeki bilgi ve belgelerin ve özellikle Adli Tıp Kurumunun 28.10.2011 tarihli raporu ile diğer raporların incelenmesinden ...'un kromozom yapısının ve iç genital organlarının erkek cinsiyetinde, dış genital organlarının ise intersex olduğu, çift cinsiyetli olması nedeniyle düzeltici operasyon kararının alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Mahkemece gerekli düzeltme operasyonları için davacı tarafa süre verilmesi, çocuğun cinsiyetinin bu suretle tespiti ile sonucuna göre karar verilmesi gerekirken somut olaya uygulanması imkânı bulunmayan yasa maddesi gerekçe gösterilerek davanın reddedilmiş olması doğru görülmemiştir..."Yarg. 18. HD., T. 11.12.2012, 2012/11442 E.-2012/14371 K. sayılı karar (UYAP).

rum böyledir³⁹. Transseksüel kişi, yanlış cinsiyette olduğunu hissetmekte, biyolojik cinsiyetinden rahatsızlık duymaktadır⁴⁰. Başka bir deyişle transseksüel kişilerde, bedenlerinin belirlediği cinsiyet ile ruhsal hayatlarının belirlediği cinsiyet arasında bir çatışma durumu ortaya çıkmaktadır⁴¹. Transseksüellik, cinsiyet değiştirme duygusu olarak da ifade edilmektedir⁴². Transseksüel kişiler, kendi cinslerine (homoseksüel) karşı cinsel yönelim gösterebilecekleri gibi karşı cinse (heteroseksüel) ya da her iki cinse (biseksüel) karşı da cinsel yönelim gösterebilmektedirler. Hiçbir cinse (aseksüel) karşı cinsel yönelim göstermemeleri de mümkündür⁴³. Transseksüellik, Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından hazırlanan Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (DSM)'nda "*mental bozukluk*" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü tarafından oluşturulan Hastalık Tanı Kataloğu (ICD 10)'nda da transseksüellik, bir tür hastalık olarak ifade edilmiştir. Ancak 2017 yılında sivil toplum örgütlerinin ve LGBTİ'lerle ilgili çalışmalar yapan hekimlerin çabalarıyla yayımlanan ICD 11'de transseksüellik, mental bir bozukluk olarak değil, "*toplumsal cinsiyet uyumsuzluğu*" olarak kabul edilmiştir⁴⁴. İster mental bozukluk ister toplumsal cinsiyet uyumsuzluğu olarak kabul edilsin, sosyal damgalanmaya ve birtakım ruhsal sorunlara sebep olan transseksüalitenin tedavi edilmesi gerekmektedir⁴⁵. Bu tür yetişkin bireylerde arzu edilen rolde gerçek yaşam deneyimleri, hormon

³⁹ KESKİN, Necla/YAPÇA, Gamze/ TAMAM, Lut; "Transseksüalizm: Klinik Özellikleri ve Yasal Konular", Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2015; 7(4), s. 440; Kişinin cinsel uyarılma ve doyuma ulaşmak amacıyla karşı cinsin kıyafetlerini giyinmesi olarak tanımlanan transvestizm ile transseksüellik karıştırılmamalıdır. Zira transvestizmde kişi bedeninden mutlu olduğu gibi cinsiyet değiştirme gibi bir talebi de yoktur (Bkz. KESKİN/ YAPÇA/ TAMAM, s. 442).

⁴⁰ BAFRA, s. 48.

⁴¹ KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Necip; Türk Hukukunda Transseksüeller Nüfus Kütüğündeki Cinsiyet Kaydının Düzeltilmesi İçin Dava Açılabilir Mi?, İstanbul, 1986, s. 16.

⁴² GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 46.

⁴³ KESKİN/ YAPÇA/ TAMAM, s. 441; GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 48.

⁴⁴ YILMAZ, Cinsiyet Geçiş Ameliyatları, s. 297.

⁴⁵ KESKİN/ YAPÇA/ TAMAM, s. 442.

tedavileri⁴⁶ ve cerrahi müdahaleler, tedavi yöntemi olarak kullanılmaktadır⁴⁷. TMK m. 40 hükmünde öngörülen cinsiyet değiştirme de tedaviye yönelik bir düzenlemedir. Bu şekilde transseksüel kişilerin fiziksel-duygusal dengesinin yeniden kurulması sağlanabilir⁴⁸. Zira bu kişilerin bir kısmı cinsiyet değişikliği operasyonu geçirmeden cinsel kimlik ve rolleriyle uyum sağlamalarına rağmen, birçoğunda operasyon son tedavi basamağı olarak tıbbî yönden zorunluluk arz etmektedir. Geri dönüşü olmayan cinsiyet değişikliği operasyonu öncesi kişinin 12 ay süreyle hormon tedavisi alması, ayrıca yine bu süre zarfında cinsel kimliğiyle uyumlu cinsel rolde yaşamış olması da önerilmektedir⁴⁹. Ayrıca diğer operasyonlarda olduğu gibi bu tür operasyonlarda da transseksüel kişi aydınlatılarak rızasının alınması gerekmektedir⁵⁰.

Mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesi için aranılan şartlardan birisi de kişinin transseksüel yapıda olduğunu ve cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunduğunu gösteren bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınmış resmi sağlık kurulu raporunun bulunmasıdır. TMK m. 40/f. I, c. 2 hükmüne göre anılan bu raporda, başvuran kişinin transseksüel yapıda olduğu, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunduğu saptanmış olmalıdır. Bu saptamaları içermeyen, bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınmamış ve sağlık kurulu raporu niteliği taşımayan raporlara dayalı olarak cinsiyet değişikliğine izin verilmesi söz konusu değildir⁵¹. Zira cinsiyet değiştirme

⁴⁶ Hormon tedavileri, cinsiyet değiştirme sürecinin önemli bir bileşeni olup bu süreçteki transseksüel kişilerin ruh sağlıkları üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Bkz. TURAN, Şenol/ AKSOY POYRAZ, Cana/ İNCE, Ezgi/ SAKALLI KANİ, Ayşe/EMÜL, Hacı Murat/ DURAN, Alaattin; "Cinsiyet Değiştirme Ameliyatı İçin Psikiyatri Kliniğine Başvuran Transseksüel Bireylerin Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri", *Türk Psikiyatri Dergisi*, Y. 2015, 26(3), s. 158).

⁴⁷ KESKİN/ YAPÇA/ TAMAM, s. 443.

⁴⁸ YILMAZ, Battal; Açıklamalı-İçtihatlı Hekimin Hukuki Sorumluluğu, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2010, s. 67.

⁴⁹ KESKİN/ YAPÇA/ TAMAM, s. 444.

⁵⁰ YILMAZ, Hekimin Hukuki Sorumluluğu, s. 67; KESKİN/ YAPÇA/ TAMAM, s. 444.

⁵¹ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 126; AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 494; "... Dosya içindeki bilgi ve belgelerin incelenmesinden davacı ...'ün ... doğumlu, kadın cinsiyetinde ve bekar olduğu, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nin değişik anabilim dallarınca verilen bazı raporlara dayanılarak davanın reddedildiği görülmektedir. Mahkemece yukarıda yazılı yasanın emredici hükmü dikkate alınarak tam teşekküllü bir hastaneden veya adli tıp kurumundan

talebinin bir hastalık olup olmadığı, hastalık ise tedavisinin mümkün bulunup bulunmadığı, gelinen aşama itibariyle cinsiyet değiştirme operasyonunun nihaî bir çözüm ve tedavi yöntemi olup olmadığı, tıp biliminin verileri ile değerlendirilebilecek bir olgudur⁵².

B. Nüfus Sicilinde Gerekli Düzeltmenin Yapılması

Türk Medeni Kanunu m. 40 hükmünde öngörülen izin için aranan şartların tamamının varlığı hâlinde başvuran kişinin cinsiyet değiştirme sine izin verilecektir. Bu izin doğrultusunda amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değişikliği operasyonunun gerçekleştirildiği resmi sağlık kurulu raporuyla doğrulanırsa, mahkemece nüfus sicilindeki maddi gerçeklikle uyuşmayan şekli kaydın düzeltilmesine karar verilir. Ancak mahkemece karar verilebilmesi için cinsiyet değişikliği operasyonundan sonra ayrıca kayıt düzeltme davasının açılmış olması gerekmektedir⁵³. Görüldüğü üzere TMK m. 40 hükmü bir bütün olarak değerlendirildiğinde cinsiyet değişikliğinde hukukî sürecin üç aşamada gerçekleştiği görülmektedir. Birinci aşama cinsiyet değişikliği için mahkemeden izin alınması, ikinci aşama mahkemece verilen bu izne bağlı olarak cinsiyet değiştirme operasyonunun geçirilmesi, üçüncü aşama ise nüfus kaydının düzeltilmesidir⁵⁴. Ancak Yargıtay kararlarında bu sürecin iki aşamadan oluştuğu kabul edilmektedir⁵⁵.

davacının 'transseksüel yapıda olup ve cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu olup olmadığı ile üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunup bulunmadığına ilişkin' hususları bir arada inceleyip değerlendirmede bulunan bir heyet tarafından verilecek resmi sağlık kurulu raporu alınmasından sonra oluşacak sonuç doğrultusunda bir karar verilmesi gerekirken, heyet raporu niteliğinde olmayan anabilim dalı raporu esas alınarak eksik incelemeyle hüküm kurulmuş olması doğru görülmemiştir..."Yarg. 18. HD., T. 27.03.2014, 2013/19541 E.-2014/5550 K. sayılı karar (UYAP). "... Dosyada bulunan Marmara Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nce düzenlenen ... tarih ve ...numaralı raporun, davacı...'ın transseksüel yapıda ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunup bulunmadığına ilişkin bir tespit içermemesine rağmen hükme esas alınması, ... Doğru görülmemiştir..."Yarg. 8. HD., T. 28.09.2017, 2017/7555 E.-2017/11810 K. sayılı karar (UYAP).

⁵² GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 46.

⁵³ AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 494-495.

⁵⁴ "...Kanun'un 40. maddesinin birinci ve ikinci fıkraları birlikte değerlendirildiğinde "cinsiyet değişikliği"nin üç aşamalı olarak düzenlendiği görülmektedir. Birinci aşamayı cinsiyet değişikliği için mahkemeden izin alınması, ikinci aşamayı mahkemece verilen bu izne bağlı olarak cinsiyet değiştirme ameliyatının gerçekleştirilmesi, üçüncü aşamayı ise nüfus kay-

III. MAHKEMEDEN İZİN ALINMAKSIZIN GERÇEKLEŞEN CİNSİYET DEĞİŞİKLİĞİ

A. Hukukî Sorun

Mahkemeden herhangi bir izin alınmaksızın gerçekleşen cinsiyet değişikliğinin hukukî akıbetinin ne olacağı TMK m. 40'ta düzenlenme-

dındaki cinsiyet hanesinin değiştirilerek hukuksal tanınmanın sağlanması oluşturmaktadır..." AYM, T. 29.11.2017, 2017/130 E.-2017/165 K. sayılı ve 2015/79 E.-2017/164 sayılı kararlar (<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/>), (Erişim tarihi ve saati: 13.04.2020, 12:08).

55 "... Cinsiyet değiştirme kanundaki düzenlemeye göre, iki aşamadan oluşmaktadır. Buna göre; 40. maddenin birinci fıkrasında tahdidi olarak sayılan şartların varlığı halinde mahkemece cinsiyet değişikliği için izin kararı verilecek, maddenin ikinci fıkrasında ise; birinci fıkra gereği verilen ve kesinleşen cinsiyet değişikliğine izin kararına bağlı olarak amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanması hâlinde, mahkemece nüfus siciline gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilecektir. Yani cinsiyet değişikliği için; ilk önce cinsiyet değişikliğine dair mahkemece izin kararı verilmeli ve bu izin kararına istinaden gerekli cinsiyet değişikliği ameliyatı yapılmalıdır. Daha sonra açılacak davada ise mahkemece, cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanması hâlinde nüfus siciline gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilecektir. Özetle; TMK 40. maddede; iki ayrı dava mevcut olup, birinci fıkrada cinsiyet değişikliğine izin verilmesi, ikinci fıkrada ise cinsiyet yönünden nüfus kütüğünde düzeltme davası düzenlenmiştir. Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında somut olay değerlendirildiğinde; mahkemece TMK 40/1.madde gereği şartları mevcut ise cinsiyet değişikliğine izin kararı verilmesi gerekirken, cinsiyet değişikliğine izin kararı ve verilecek izin kararı doğrultusunda cinsiyet değişikliğine dair gerekli ameliyatın yapıldığının resmî sağlık kurulu raporu ile doğrulanmadan nüfus kayıtlarındaki cinsiyet hanesinde değişikliğe karar verilmesi doğru görülmemiştir. Bu sebeple mahkemece yapılacak iş; ilk önce cinsiyet yönünden nüfus kütüğünde düzeltme davasının eldeki dosyadan tefrik edilip ayrı bir esasa kaydı yapılarak cinsiyet değişikliğine izin verilmesi davası ve izin verilecekse tıbbî yöntemlere uygun "Resmî Sağlık Kurulu Raporu" sunması için imkan tanınıp, bunun sonucuna göre karar verilmesi; cinsiyet değişikliğine izin verilmesi davası yönünden ise, dosyada bulunan sağlık kurulu raporu kadın doğum değerlendirmesi kısmında, "üreme fonksiyonundan yoksun olmadığı kararına varılmıştır" denildikten sonra raporun karar kısmında ise bu defa mevcut haliyle üreme yeteneğinden yoksundur" denilerek çelişki oluşturulduğu anlaşıldığından, bu çelişkinin giderilmesi açısından davacının mevcut hali itibari ile üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun olup olmadığı hususunda önceki raporun alındığı İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesine sevki ile yeniden rapor alınması ve oluşacak sonuç doğrultusunda karar vermekten ibarettir..."Yarg. 8. HD., T. 02.11.2017, 2017/7553 E.-2017/14419 K. sayılı karar, benzer yönde Yarg. 8. HD., T. 15.02.2018, 2017/7453 E.-2018/2260 K. sayılı karar (UYAP).

miştir⁵⁶. Cinsiyet değişikliği operasyonunu, bu izni almadan geçirenler uygulamada mutlaka görüleceğinden, anılan hükmün bu konuda eksik olduğu söylenebilecektir⁵⁷. Bu durum, bir hukuk boşluğu⁵⁸ ya da kanun boşluğu⁵⁹ olarak değerlendirilemez⁶⁰. Zira kanun koyucu bu konuda bir düzenleme yapmıştır, ancak yapılan düzenleme mevcut durumu ile tatmin edici değildir. Bu sebeple “*kanunun eksikliği*” hâli söz konusu olup bu eksiklik, TMK m. 1/f.II uyarınca hukuk boşluğu doldurma imkânı vermemektedir⁶¹.

Hukumumuza göre cinsiyet değiştirilebilmesi için TMK m. 40 hükmünde öngörülen şartların gerçekleştirilmesi ve mahkemeden bir izin kararı alınması gerekmektedir. Mahkemeden izin kararı almadan cinsiyetini değiştiren bir kişinin hukukî akıbeti ne olacaktır? Fiili durumda operasyonla kadın olan ve ancak nüfus kaydında erkek olarak görünen kişi, mahkemeden izin kararı almadığından dolayı, erkeklerin tabi olduğu hukukî rejime mi tabi olacaktır? Ortaya çıkan bu de facto durum nasıl aşılacaktır? Esasen böyle bir hâlde izin kararı alınmadı diye cinsiyet değişikliğini kabul etmemek, kamu düzenine aykırı sonuçlar da doğurabilecektir⁶².

Anayasa Mahkemesi'nin 29.11.2017 tarihli ve 2017/130 E., 2017/165 K. sayılı kararına göre; Anayasa m. 17/f. I'de herkesin, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu, f. II'de ise

⁵⁶ DEMİRBOĞA, Dursun Ali; “Kişiliğin Korunması Hükümleri Bakımından Türk Medeni Kanunu’na Göre Cinsiyet Değişikliği”, ÇÜHFHD, C. 3, S. 2, Y. 2018, s. 54; ARPACI, s. 310.

⁵⁷ OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, s. 147, dn. 502; ARPACI, s. 310.

⁵⁸ Bir konu hakkında kanunda ya da örf ve âdet hukukunda düzenleme bulunmaması hâli “hukuk boşluğu” kavramı ile ifade edilmektedir. Hukuktaki boşluk, hâkim tarafından yaratılacak hukuk ile doldurulmaktadır (Bkz. EDİS, Seyfullah; Medenî Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No: 41, 4. Basıdan Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 123).

⁵⁹ Kanun boşluğu, gerekli ve zorunlu olan bir düzenlemenin kanun koyucu tarafından yapılmamasıdır (Bkz. EDİS, s. 121).

⁶⁰ EDİS, s. 123.

⁶¹ EDİS, s. 128.

⁶² DURAL, Mustafa/ ÖĞÜZ, Tufan/ GÜMÜŞ, Mustafa Alper; Türk Özel Hukuku, C. III, Aile Hukuku, 10. Baskı, İstanbul 2015, s. 74; DURAL/ ÖĞÜZ, s. 127.

tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı, rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamayacağı düzenlenmiştir. Bu düzenleme, kişilerin kendi bedenleri üzerinde karar verme yetkisine sahip olduklarını göstermekte, devlete, tüm bireylerin yaşam ve maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkını kamusal makamların ve diğer bireylerin eylemlerine karşı koruma yükümlülüğü yüklemektedir. Anayasa m. 13'e ise göre temel hak ve özgürlükler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'da öngörülen sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilecektir. Dokunulamayacak öz, her temel hak ve özgürlük açısından farklılık göstermektedir. Ancak kanunla getirilen sınırlamanın bir hakkın özüne dokunmadığının kabulü için, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını önemli ölçüde güçleştirerek amacına ulaşmasını engellememesi gerekmektedir. AYM'nin bu kararında yapılan tespitler dikkate alındığında yukarıda anılan de facto duruma bir çözüm bulunmaması, Anayasa'nın zikredilen düzenlemelerine de aykırı olacaktır. Ayrıca konuyla ilgili bir kişi, "... hangi cinsel duygular içinde bulunursa bulunsun, ne yolla cinsel tatmine ulaşırsa ulaşsın, psikolojik yapısında ne gibi değişiklik meydana gelirse gelsin özgür iradesi ile yok ettiği cinsiyetine dayanarak karşı cinsten olduğunun tespitini, yani cinsiyetinin değiştirilmesini isteyemez..."⁶³ şeklinde eski yargı kararlarında ortaya çıkan görüşün de tıbbî verilerle ve gelişmelerle çelişki içinde olduğu anlaşılmaktadır⁶⁴.

Bir kişinin fiili durumda erkek ya da kadın olup nüfus sicilinde fiili durumdan farklı cinsiyette görünmesi, kişiler hukuku ve aile hukuku bakımından da sorunlar ortaya çıkaracaktır. Türk Hukuku'na göre mahkemeden herhangi bir izin almadan yurt dışında geçirdiği bir operasyonla erkekten kadına dönüşen bir kişinin, cinsiyet değişikliğinin nüfus siciline işlenmemesi sebebiyle askerliğe alınması ya da evli bir

⁶³ Yarg. 2. HD., T. 27.03.1986, 1986/651 E.-1986/3256 K. sayılı karar (Bkz. DURAL/ÖĞÜZ, s. 123).

⁶⁴ GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 50.

kişinin kadından erkeğe dönüşmesi sebebiyle aile ilişkilerinde sorunların ortaya çıkması hâlinde durum böyledir⁶⁵.

B. Yargı Kararları Işığında Mevcut Durum

Türk Medeni Kanunu m. 40 hükmünün yürürlükte olduğu dönemin değerlendirilmesine geçilmeden 3444 sayılı Kanun ile Türk Kanunu Medenîsi'nde değişiklik yapılmadan önceki ve değişiklik yapılmasından sonraki durumun⁶⁶ incelenmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. 3444 sayılı Kanun ile Türk Kanunu Medenîsi'nde değişiklik yapılmadan önceki dönemlerde Yargıtay tarafından verilen kararlarda⁶⁷, bir şekilde cinsiyet değişikliği operasyonu geçiren kişinin nüfus sicilinde

⁶⁵ Evlilik birliğinin kurulmasından sonra eşlerden birinin cinsiyetini değiştirmesi hâlinde, evlilik birliğinin akibetinin ne olacağı hususunda doktrinde ileri sürülen görüşler için bkz. AYAN, s. 150-154.

⁶⁶ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 122.

⁶⁷ "... yürürlükte bulunan hukuk kuralları iradi şekilde cinsiyet değişikliğine cevaz vermemektedir. Her şeyden önce böyle bir eylem kişilik hakkı üzerinde eylem niteliğini taşımaktadır ki, Medeni Kanununun 23. maddesi buna engeldir. Zira bir kimsenin kanunda açıkça yer verilmeyen hallerde beden bütünlüğü (ki buna cinsiyet ve bunun idamesi de dâhildir) tasarruf etme hakkı yoktur. O halde serbest irade ile kişi cinsiyetini keyfince değiştiremez. Aksi kabul edilirse, iş kişilik hakkı üzerinde tasarrufla kalmaz, kanuna karşı hile kapıları da aralanmış olur. Söz gelişi, eşinden boşanamayan kimse cinsiyetini değiştirerek ve aynı cinsten kişilerin evli olmayacağı kuralına dayanarak evlilik bağına çözme imkânını elde edecektir. Yine bir kimse erkekler için tanınan askerlik millî görevinden (askerlik yükümlülüğünden) kurtulmaya ya da kadınlar için tanınan erken emeklilik hakkı elde etmeye, benzeri haksız yararlar sağlamaya imkân bulur. Bu örneklerle kimsenin olumlu cevap vereceğini sanmıyoruz. Her ne kadar yanlış devamına hukuk ilgisiz kalamaz ise de hukukun öngördüğü husus çift organlı olarak doğmuş olan, yani hünsa durumunda bulunan ve zamanla inkişaf eden cinsiyetine göre durumu açıklığa kavuşanları işbu gerçek cinsiyetleri ile nüfus kayıtlarındaki çelişkinin düzeltilmesini sağlamaktır. Dosyadaki raporlar olayın gelişimi ve yürürlükteki hukuk karşısında davacı, hangi cinsel duygular içinde bulunursa bulunsun, ne yolla cinsel tatmine ulaşırsa ulaşsın, psikolojik yapısında ne gibi değişiklikler meydana gelirse gelsin özgür iradesi ile yok ettiği cinsiyetine dayanarak karşı cinsten olduğunun tespitini, yani cinsiyetinin değiştirilmesini isteyemez. Davacının, serbest iradesi ile vaki ameliyatı yüzünden cinsiyetinin (erkekliğinin) gerektirdiği imkânları yeniden elde edemeyecek duruma gelmiş olması da varmak istediği amaca ulaşmasını haklı kılmaz. Yani kanun, kişilik hakkına bizzat saldıran kimsenin meydana getirdiği sonuca hukukta yeri olmayan bir çare bulmaya mecbur değildir. Herkes yanlış eylemlerinin sonucuna katlanmak zorundadır. İç duygusal zeminde çözüm aramak doğru olmaz. Çünkü hukuk, hak karşısında ne kadar şefkatli ise, hata söz konusu olduğu hallerde de o derece müsamahasızdır. Erkekliğini yitirmiş fakat kadın da olmamış bir kimsenin çaresizliğine birlikte acınır. Ama kanun bir yana itilerek imkân hazırlanamaz..." (Yarg. 2. HD., T. 27.03.1986, 1986/651 E.-1986/3256 K. sayılı karar (Bkz. DURAL/ ÖĞÜZ, s. 122-123)).

farklı görünen cinsiyetinin değiştirilmesi kabul edilmemiş, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin çift cinsiyetli (hermafrodit) olanlar dışında diğer kişilerin cinsiyet değiştirmesine izin verilmemiştir⁶⁸. Ancak tedavi amaçlı cinsiyet değişikliği operasyonları ile diğer amaçlarla gerçekleştirilen cinsiyet değişikliği operasyonlarının birbirinden ayırt edilmesi gereği, Yargıtay'ın o dönemdeki görüşlerinin haklı olmadığını göstermektedir⁶⁹.

Yargıtay'ın yukarıda anıldığı şekilde kararlar verdiği bir dönemde, Türk Kanunu Medenîsi'nin 29. maddesine 12.05.1988 tarihinde 3444 sayılı Kanun ile eklenen bir madde ile cinsiyet değişikliği Türk Hukuku'na girmiştir. Bu düzenleme ile doğumdan sonra meydana gelen cinsiyet değişikliğinin asgarî sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi hâlinde, nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılacağı, cinsiyeti değiştirilen kişi evli ise bu hususta açılacak davalarda eşe de husumetin yöneltileceği, davanın açıldığı mahkemenin varsa ortak çocukların velayetinin kime verileceğini belirleyeceği, cinsiyet değişikliği kararının kesinleştiği tarihte evlilik ilişkisinin de kendiliğinden sona ereceği kabul edilmiştir. Her ne kadar bu şekilde cinsiyet değişikliği konusuna çözüm getirilmeye çalışılmış ise de, yapılan düzenleme ile fiili durumun tespitinden ve tespit edilen bu durumun hukukî sonuçlarının ne olacağının belirlenmesinden öteye gidilememiştir⁷⁰. Düzenleme yapılmadan önce hekimlerin görüşünün alınmaması, cinsiyet değişikliğinin objektif şartlarının belirlenmemesi, asıl amacın kişilerin cinsel kimliklerini seçmelerine kurallara uygun olarak çözüm getirme isteğinin olmaması, böyle bir sonucun ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁷¹. Anılan madde hükmü, cinsiyet değişikliğini yalnızca bir olay olarak kabul etmiş, cinsiyet değişikliğinin hangi şartlarda ve hangi amaçlarla yapılacağını düzenlememiştir⁷². Cin-

⁶⁸ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 122-123; GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 55.

⁶⁹ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 123.

⁷⁰ Madde hükmü ile transseksüel kişilerin nüfus kayıtlarının değiştirilebilmesine olanak tanınmıştır. Ancak cinsiyet değiştirme operasyonlarının temel şartı olan tıbbi zorunluluk bulunup bulunmadığının belirlenmesine, operasyon öncesi ve sonrasına ait koşullara ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır (Bkz. AŞÇIOĞLU, Çetin; Tıbbi Yardım ve El Atmalardan Doğan Hukuki Sorumluluklar, Ankara 1993, s. 59).

⁷¹ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 123.

⁷² GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 60; Doktrinde bu düzenleme ile cinsiyet değiştirmenin, nerede ise saç biçimi değiştirme gibi mütalâa edildiği ifade edilmektedir

siyet değişikliğinin hiçbir ön şarta bağlanmaması, tedavi amacı dışında kişinin keyfine göre yaptıracağı cinsiyet değişikliklerine de izin verilmesi, bu hususta mahkemeleri onay makamı hâline getirmiştir⁷³. Oysa o dönemde Türk Kanun koyucusuna örnek olabilecek Alman Hukuku'nda 1981 tarihinde yürürlüğe giren Transseksüeller Yasası ile İsveç Hukuku'ndaki 1972 tarihli özel yasada, cinsiyet değişikliği için aranan koşullar tek tek sayılmış, tıp biliminin bu konudaki yetki sınırları ve uyması gereken etik kurallar belirlenmiştir⁷⁴.

Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra Yargıtay, konu ile ilgili karar vermiştir. İzin kararı almadan cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren ve nüfus kaydındaki cinsiyetini ve adını değiştirmek isteyen kişi tarafından açılan davada yerel mahkemece verilen kararın temyiz incelemesini yapan Yargıtay, talebin esasen TMK m. 40/f. I hükmü gereğince cinsiyet değişikliğine izin istemini de içerdiğini belirterek, davacının transseksüel yapıda olup olmadığını, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunup bulunmadığının bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak raporla saptanmasından sonra izin isteği konusunda bir karar verilmesi gerektiğine işaret etmiştir⁷⁵. Bu

(Bkz. HATEMİ, Hüseyin/ KALKAN OĞUZTÜRK, Burcu; Kişiler Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler), İstanbul 2013, s. 76).

⁷³ DURAL/ ÖĞÜZ, s. 125.

⁷⁴ GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 60.

⁷⁵ "...Davacı ruh sağlığı ve görünüm itibariyle transseksüel yapıda olduğunu, geçirdiği operasyon sonucu kadın olduğunu, bu durumun nüfus kayıtları ile uyumlu olmadığını, nüfus kaydında cinsiyetinin kadın, adının ise ... olarak düzeltilmesini istemiştir. Getirilen belgelerden davacının özel bir hastanede operasyon geçirdiği anlaşılmaktadır. Esasen anılan operasyondan önce İzmir Askeri Hastanesi'nin ...tarihli raporunda davacının, ileri derecede psikoseksüel bozukluk (homoseksüalite, transseksüalizm, transvestizm) tanısıyla askerliğe elverişli olmadığı belirtilmektedir. Davacının dava dilekçesindeki isteği Türk Medeni Kanununun md. 40/1 uyarınca cinsiyet değişikliğine izin verilmesi isteğini de kapsamaktadır (HUMK. md. 76). Mahkemece ameliyata ilişkin evraklar da eklenmek suretiyle davacının bir eğitim ve araştırma hastanesine sevkî ile transseksüel yapıda olup olmadığını, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunup bulunmadığının ve üreme yeteneğine sahip olup olmadığını araştırılması ve sonucu uyarınca izin isteği konusunda bir karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiştir..."Yarg. 2. HD., T. 08.06.2009, 2009/8179 E.-2009/11096 K. sayılı karar (UYAP). "... Davacı ruh sağlığı ve görünüm itibariyle transseksüel yapıda olup, geçirdiği operasyon sonucu erkek olduğunu, bu durumun nüfus kayıtları ile uyumlu olmadığını beyanla, nüfus kaydındaki cinsiyetinin erkek, adının da ... olarak düzeltilmesini istemiştir. Davacının sunduğu belgelerden Al-

durumda cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişinin transseksüel yapıda olduğunun ve cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunduğu saptanması hâlinde, mahkemece verilecek izin kararı nasıl bir hukukî sonuç doğuracaktır? Zira operasyon geçirmeden önce alınan izin kararına dayalı olarak kişi, cinsiyet değiştirme operasyonu geçirebilecektir. Zaten operasyon geçirildiğinden, sonradan alınan izin kararının hiçbir anlamı olmayacaktır. Esasen böyle bir hâlde davacının transseksüel yapıda olduğu ve cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunduğu saptandığında, doğrudan nüfus kaydındaki cinsiyetinin ve adının değiştirilmesine karar verilmesi daha isabetli olacaktır. Doktrinde savunulan bir görüşe göre de, izin almaksızın operasyon geçiren kişilerin başvuruları üzerine TMK m. 40/f. I hükmünde aranılan şartların varlığı saptandığında, nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilmesi gerekmektedir⁷⁶. Ancak TMK m. 40/f. II'de, “Verilen izne bağlı amaç ve tıbbî yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmi sağlık kurulu raporuyla doğrulanması hâlinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilir” denildiğinden, mahkemece doğrudan nüfus kaydının düzeltilmesine karar verilmesi anılan hükme aykırı olacaktır. Zira ortada mahkemece verilmiş bir izin kararı bulunmamaktadır. Kanaatimizce Yargıtay da, cinsiyet değiştirme operasyonu geçirildikten sonra dâhi olsa bir izin kararı alınmasını, TMK m. 40/f. II hükmünde düzenlenen kayıt düzeltme davasının bir ön şartı olarak değerlendirmektedir. Doktrinde savunulan başka bir görüşe göre ise, izin almaksızın operasyon geçiren kişi-

manya'da özel bir hastanede operasyon geçirdiği, yargılama sırasında sevk edildiği Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalınca düzenlenen ... tarihli raporda da kişide “cinsel kimlik bozukluğu, cinsel yönden kadınlara ilgi duyan” tanısı konulduğu, bu haliyle Türk Medeni Kanununun 40. maddesi uyarınca transseksüel yapıda olduğu, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunduğu, üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun olduğu, tıbben uygun bir cinsiyet değiştirme operasyonu gerçekleştirildiğine karar verildiğinin bildirildiği anlaşılmaktadır. Olayları açıklamak taraflara hukuki nitelendirme hakime aittir (HUMK. md. 76, 4.06.1958 gün ve 15/6 sayılı İBK.). Davacının dava dilekçesindeki isteği Türk Medeni Kanununun 40/1. maddesinde düzenlenen cinsiyet değişikliğine izin istemini de içermektedir. Yukarıda açıklanan hususlar ve toplanan deliller çerçevesinde davacının cinsiyet değişikliğine izin istemi hakkında bir karar vermek gerekirken yazılı gerekçeyle ret hükmü kurulması bozmayı gerektirmiştir...”Yarg. 2. HD., T. 13.12.2010, 2009/19039 E.-2010/20942 K. sayılı karar (UYAP).

⁷⁶ KILIÇOĞLU, s. 472.

lerin başvuruları üzerine mahkeme, izin için gereken şartların bulunup bulunmadığını incelemeksizin karar veremeyecektir. Davacıdan, izin için gereken şartların bulunup bulunmadığını bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmi sağlık kurulu raporu ile ispatlaması istenerek, cinsiyet değiştirme için uygun operasyonun yapıldığının anlaşılması hâlinde hem izin hem de nüfus sicilinin düzeltilmesi yönünde karar verilecektir⁷⁷. Peki cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişinin transseksüel yapıda olmadığını ve cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunmadığının saptanması hâlinde durum ne olacaktır? Ya da cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişinin transseksüel yapıda olduğunun ve cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunduğunun saptanmasına rağmen bu kişinin evli olması hâlinde ne yapılacaktır? Yukarıda anılan Yargıtay kararları, bu konulara temas etmemektedir.

Bununla birlikte Yargıtay bir kararında⁷⁸, kendi ülkesinde geçirdiği operasyonla cinsiyet değiştiren ve bu değişikliğe ilişkin karar alan yabancı ülke vatandaşı bir kişinin tanıma talebinin kabul edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Kararda özellikle TMK m. 40 hükmünde öngörülen süreç işletilmemiş olsa bile, yabancı ülke vatandaşı kişinin kendi ülke hukukuna uygun bir cinsiyet değişikliği kararı alması hâlinde bu kararın tanınması gerektiğine vurgu yapılmıştır⁷⁹.

Türk Medeni Kanunu m. 40/f. I hükmünün ikinci cümlesinde yer alan “...ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu...” ibaresini iptal eden AYM'nin 29.11.2017 tarihli ve 2017/130 E., 2017/165 K. sayılı kararında, mahkemeden izin almaksızın cinsiyet değiştirme ope-

⁷⁷ GÜVEN, Cinsel Kimlik, s. 166.

⁷⁸ “...Davacının erkek iken gerçekleştirilen ameliyat sonucu kadın cinsiyetine geçtiği tarihte, davacı Türk Vatandaşı olmayıp Alman vatandaşıdır. İsim ve cinsiyet değişikliği, vatandaşı olduğu devletin hukukuna göre karara bağlanmıştır. Buna ilişkin yabancı ilamın tanınmasını istemekte davacının hukuki yararı da mevcuttur. Cinsiyet değişikliğinin Türk Medeni Kanunu'nun 40. maddesinde gösterilen prosedür izlenmeden yapılmış bulunması ve kararın dayandığı doktor raporunun, bu maddede sayılan hususları ihtiva etmiyor olması tek başına kamu düzenine aykırılık oluşturmaz. O halde koşulları oluştuğundan her iki kararın tanınmasına (5718 s. MÖHUK. md. 58) karar verilmesi gerekirken isteğin reddi doğru bulunmamıştır...”Yarg. 2. HD., T. 21.12.2009, 2009/9678 E.-2009/22090 K. sayılı karar (Bkz. RUHİ/ RUHİ, s. 690).

⁷⁹ RUHİ/ RUHİ, s. 690.

rasyonu geçiren kişilerin, nüfus kayıtlarının fiili duruma göre değiştirilip değiştirilmeyeceği konusunda bir tespit yapılmamıştır⁸⁰.

Anayasa Mahkemesi, 20.03.2018 tarihli ve 30366 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 29.11.2017 tarihli ve 2015/79 E., 2017/164 K. sayılı kararı ile TMK m. 40/f. II hükmünün iptali amacıyla açılan davayı reddetmiştir⁸¹. Anılan bu kararda da yine mahkemeden izin almaksızın cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişilerin, nüfus kayıtlarının fiili duruma göre değiştirilip değiştirilmeyeceği konusunda bir tespit yapılmamıştır⁸². Ancak mahkemeden izin kararı alınması gerektiğine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulmuştur; “...25. Cinsiyet değiştirme ameliyatlarının geri dönüşünün olmaması, sağlık açısından riskler taşıması bu tür ameliyatların koşullarının kanun koyucu tarafından belirlenmesini ve bu sürecin Devletin denetimine tâbi tutulmasını gerektirmektedir... 27. İtiraz konusu kuralla nüfus sicilinde cinsiyet değişikliğinin yapılabilmesinin bu konuda mahkemece verilen izin doğrultusunda cinsiyet değiştirme ameliyatının gerçekleştirildiğinin resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanması koşuluna bağlanmasının sebebini, nüfus kayıtlarının hukuk düzeni bakımından taşıdığı önem ve bu anlamda kamu düzeninin korunması oluşturmaktadır. İtiraz konusu kuralla getirilen sınırlama ile cinsiyet değişikliği ameliyatı gerçekleştirilmeden nüfus sicilinde değişiklik yapılması suretiyle nüfus kayıtlarının isteğe bağlı olarak değiştirilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır...”

Bu aşamada yargı kararlarının konuya açık bir çözüm getirmediği, mahkemeden herhangi bir izin almaksızın cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişilerin hukukî akıbetlerinin ne olacağının belirsiz kaldığı anlaşılmaktadır. Anayasa m. 90/f. V⁸³ hükmü gereğince bu konuda Av-

⁸⁰ DEMİRBOĞA, s. 62.

⁸¹ Bu ret kararı, T.C. Anayasası m. 152/f. IV uyarınca işin esasına girilerek verilmiş olduğundan Resmi Gazete’de yayımlandığı 20.03.2018 tarihinden itibaren 10 yıl geçmeden yeniden TMK m. 40/f. II hükmünün Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla AYM’ye başvurulamayacaktır (Bkz. ALÇIK, Merve; “Türk Anayasa Mahkemesinin Trans Bireylere İlişkin Cinsiyet Değişikliği Kararları Üzerine Bir Değerlendirme”, DEÜHFD, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a Armağan, C. 21, Özel S., Y. 2019, s. 1900).

⁸² DEMİRBOĞA, s. 63.

⁸³ “...Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa’ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaş-

rupa İnsan Hakları Sözleşmesi(AİHS) hükümleri ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(AİHM) kararları Türk Hukuku açısından belirleyici olacaktır⁸⁴.

17.10.1986 tarihinde AİHM tarafından verilen karara konu Rees/ Birleşik Krallık davasında cinsiyet değiştiren başvuru, kendisine hukuk düzeni tarafından bir statü verilmediğini iddia ederek başvuruda bulunmuştur. Mahkeme yaptığı değerlendirmeler neticesinde cinsiyet değişikliği sebebiyle kişisel hal sicillerinde yapılacak değişikliğin, nüfus kayıt sisteminde oldukça önemli değişiklikler gerektirdiği, böyle bir durumun toplumun diğer kesimi için çok önemli idari ve mali sonuçlar doğurabileceği, sözleşmenin 8. maddesinin ihlâl edilmediği gerekçesiyle başvuruyu reddetmiştir. Başvuru reddedilmiş olmasına rağmen kararda, transseksüellerin sorunlarının ciddi ve önemli olduğu belirtilmiştir⁸⁵.

11.07.2002 tarihinde AİHM tarafından verilen karara konu Christine Goodwin/ the United Kingdom [GC] - 28957/95 davasında başvuru, cinsiyet değişikliğinin hukuk düzeni tarafından tanınmadığını, bu sebeple iş, sosyal güvenlik, evlenme ve emeklilik haklarının ihlal edildiğini iddia ederek başvuruda bulunmuştur. Mahkeme yaptığı değerlendirmeler neticesinde, cinsiyet değiştirme operasyonu geçirmiş bir kişinin nüfus kayıtlarının yeni duruma göre düzeltilmesinin bir insan hakkı olduğu, operasyon sonrası aşamada bir transseksüelin sosyal konumu ile hukukî konumu arasındaki farklılığın giderilmesi gerektiği, farklılığın kişide meydana getirdiği stres ve yabancılaşmanın önemli olduğu, AİHS'nin özü itibariyle transseksüellerin kişisel gelişim ve haklarına saygı gösterilmesi gerektiği gerekçesiyle cinsiyet değiştirme operasyonu sonrasında nüfus kayıtlarını yeni duruma göre düzeltmeyen İngiltere'nin Sözleşme'nin 8. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir⁸⁶.

11.09.2007 tarihinde AİHM tarafından verilen karara konu L./ Litvanya (no. 27527/03) davası, bir transseksüelin cinsiyet değişikliği operasyonu geçirmesi ve cinsiyetini gösterir kimliğinin resmi belgelerde

malarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır."

⁸⁴ DEMİRBOĞA, s. 57.

⁸⁵ DEMİRBOĞA, s. 57-58; CUMALIOĞLU, s. 442.

⁸⁶ DEMİRBOĞA, s. 58.

değiştirilmesi için uygulanabilir bir düzenlemenin olmaması ile ilgilidir. Bu davada mahkeme, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelenin yasaklanmasına ilişkin Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlâl edilmediğine karar vermesine rağmen, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkını düzenleyen Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlâl edildiğine karar vermiştir. İhlâl kararına gerekçe olarak Litvanya hukukunun transseksüellere yalnızca cinsiyetlerini değil, ayrıca hukukî statülerini de değiştirme hakkı tanıdığı, ancak tam cinsiyet değiştirme operasyonunu düzenleyen bir düzenleme bulunmaması sebebiyle kanun boşluğu olduğu, bu kanun boşluğunun özel hayatı ve gerçek kimliğinin tanınması konusunda başvurunu belirsizliğe sürüklediği ifade edilmiştir⁸⁷.

06.09.2011 tarihinde AİHM tarafından verilen karara konu P./Portekiz (no. 56027/09) davasında başvuru, doğumunda kayıtlara erkek olarak geçirildiğini, yetişkinlik döneminde cinsiyet değişikliği tedavisi gördüğünü ve operasyon geçirdiğini, fiili durumunun hukukî olarak tanınmadığını ve konu ile ilgili düzenleme bulunmadığını iddia ederek başvuruda bulunmuştur. Mahkeme, başvuranın Portekiz mahkemelerine hukukî olarak tanınma talebiyle yaptığı başvurunun başarıyla sonuçlandığı gerekçesiyle Sözleşme'nin 37. maddesi uyarınca davayı kayıttan düşürmüştür⁸⁸.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu kararları konumuz açısından oldukça önemli tespitler içermektedir. AİHM'nin yukarıya alınan kararları ve diğer kararları incelendiğinde, cinsiyet değişikliğinin tanınması konusunda verilen ilk kararlarda ihlal olmadığının belirtildiği, sonraki kararlarda ise ihlal olduğu kabul edilerek tazminata hükmedildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, mahkemenin kişilik hakkına ve özel hayata yönelik farklılaşan yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır⁸⁹.

IV. ÇÖZÜM ÖNERİSİ VE SONUÇ

Özellikle ülkemizde ahlâki değer yargıları ile reddedilen transseksüelliğin, tıbbî açıdan cinsel kimlik bozukluklarının bir türü olduğu ve

⁸⁷ (https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_TUR.pdf), (Erişim tarihi ve saati: 16.08.2019, 11:03).

⁸⁸ (https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_TUR.pdf), (Erişim tarihi ve saati: 16.08.2019, 11:03).

⁸⁹ CUMALIOĞLU, s. 443.

genellikle cinsiyet değiştirme operasyonu dışında diğer tedavi yöntemlerine cevap vermediği anlaşılmaktadır⁹⁰. Transseksüel bir kişiyi, inandığı gerçek cinsel kimliğine dönüştürme amacını güden ve tedavi etme niteliği taşıyan cinsiyet değiştirme operasyonlarının gerçekleştirilmesi için, TMK m. 40 hükmünde öngörüldüğü şekilde mahkemeden alınacak bir izin kararı aranması yerinde bir yaklaşımdır. Elbette hukukun bu tür operasyonlara seyirci kalması ve bu konuda hekimleri vicdanları ile başa bırakması beklenemez⁹¹. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi gerçek hayatta mutlaka mahkemeden herhangi bir izin almaksızın cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişiler olacaktır. Bu kişilerin hukukî akıbeti ne olacaktır, nüfus kayıtları fiili durumlarına göre düzeltililecek midir? Yukarıda açıklandığı üzere bu husus Türk Hukuku'nda belirsiz kalmıştır.

- Mahkemeden herhangi bir izin almaksızın cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişilerin hukukî akıbetinin ne olacağı hususu da dâhil olmak üzere Türk Hukuku'nda cinsiyet değişikliği konusunun, İsveç, Almanya ve İtalya hukuklarında olduğu gibi özel bir kanunla düzenlenmesi gerektiği görüşünde olduğumuz özellikle ifade edilmelidir. Doktrinde de bu görüş savunulmaktadır⁹². Ancak özel bir kanunla düzenleme yapıldığında, konuya ilişkin kavramlar açıkça tanımlanabilecek, cinsiyet değişikliğinin şartları, hukukî sonuçları ve süreç ayrıntılı bir şekilde belirlenebilecektir.

-Yürürlükte olan TMK m. 40 hükmü konuyu genel hatlarıyla düzenlemiştir. Anılan bu düzenleme bazı konularda yetersiz kaldığı gibi farklı uygulamalara da sebebiyet verebilmektedir. Örneğin hükümde cinsiyet değişikliğine izin kararı verilebilmesi için kişinin transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu olduğunun bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmi sağlık kuru-

⁹⁰ GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 79.

⁹¹ GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 80; Cinsiyet değişikliği operasyonlarında mahkemeden izin alınmasının şart kılınması, bu tür operasyonların kişinin isteğine bağlı olarak gelişigüzel ve denetimsiz olarak yapılmasını engelleyecektir (Bkz. BAFRA, s. 52).

⁹² GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği, s. 80; Cinsiyet değişikliğinin, 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun benzeri özel bir kanunda düzenlenmesi gerektiği yönündeki görüş için bkz. BAFRA, s. 54.

lu raporu ile belgelendirilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Ancak raporu verecek kurulun kaç hekimden oluşacağı ve bu hekimlerin uzmanlık alanlarının ne olması gerektiği düzenlenmemiştir. Bu şekilde alınan kurul raporunu değerlendirmek konusunda hâkime geniş bir takdir hakkı tanınmıştır⁹³. Hâkime tanınan bu takdir hakkı, hakkaniyete aykırı farklı uygulamaların ortaya çıkmasına, yetersiz raporlarla karar verilmesine sebebiyet verebilecek niteliktedir. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 23.10.2013 tarihli yazısı ile psikiyatri, endokrinoloji, üroloji, jinekoloji ve rekonsrüktif cerrahi alanlarının kurulda temsil edilmesi, ayrıca tıbbi genetik uzmanı görüşünün de verilecek rapor ekinde sunulması gerektiği belirtilmiştir⁹⁴. Ancak anılan bu yazı yasal bir metin olmadığından çıkarılacak özel bir kanunla transseksüelliğin teşhis ve tedavisinde özel kriterlerin oluşturulması, tıp biliminin cinsiyet değişikliğine ilişkin yetki sınırlarının çizilmesi, alınacak rapora ilişkin asgari şartların belirlenmesi, etik değerler konulması, düzenlemelere aykırı uygulamaların yaptırımı bağlanması isabetli olacaktır. Mevcut bir maddelik hüküm, bu konularda herhangi bir düzenleme içermemektedir.

- Çıkarılacak özel kanunda, mahkemeden herhangi bir izin alınmaksızın gerçekleşen cinsiyet değişikliğinin hukukî akibetine ilişkin düzenlemeler yapılması yerinde olacaktır. Bu düzenlemeler içinde mutlaka mahkemeden izin alınmaksızın cinsiyet değiştirme operasyonu gerçekleştirilmesini engelleyen, idari ve cezai yaptırımlar öngören özel hükümler yer almalıdır. İzin kararı olmaksızın cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişi nüfus kayıtlarının fiili duruma göre değiştirilmesini talep ettiğinde, mahkemece nasıl bir yol izleneceği, TMK m. 40/f. I hükmünde öngörülen izin için gerekli şartların aranıp aranmayacağı, bu aşamada eğitim ve araştırma hastanelerinden alınacak kurul raporunun hangi hususları içermesi gerektiği de çıkarılacak özel kanunda düzenlenmeli, düzenleme yapılırken eğitim ve araştırma hastanelerinin cinsel kimlik konseylerinde görev alan hekimlerin görüşlerine başvurulmalıdır. Zira TMK m. 40 hükmü karşısında, mahkemeden izin kararı almak-

⁹³ HAKERİ, Hakan; "Cinsiyet Değişirme Hukuku", Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu, (<http://www.sdplatform.com/Dergi/756/Cinsiyet-degistirme-hukuku.aspx>, Erişim tarihi ve saati: 15.08.2019, 12:04).

⁹⁴ ATAMER/ TAŞKIN, s. 729.

sızın cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişilerin nüfus kayıtlarının fiili duruma göre düzeltilmesi taleplerinin karşılanması caiz değildir. Zira anılan hükmün amacı ve içeriği emredici nitelikte olup kamu düzeni ile yakından ilgilidir. Bu durum, konu ile ilgili düzenleme yapılması gereğini açıkça ortaya koymaktadır⁹⁵.

-Bu yönde düzenleme yapılırken, mahkemeden izin kararı alınmış olsa bile yalnızca transseksüel yapıda olup cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunlu bulunduğunu ve bu sebeple anılan operasyonu geçirdiğini resmi sağlık kurulu raporu ile belgelendiren kişilerin nüfus kayıtlarının fiili duruma göre düzeltilmesi taleplerinin kabul edilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira sadece transseksüel yapıda olanlar ruh dünyalarıyla uyumlu bir cinsiyete kavuşamadıkları takdirde büyük sıkıntı yaşamaktadırlar. Transseksüellik dışında diğer cinsel tercih ve eğilimlerle mahkemeden izin alınmaksızın cinsiyet değiştirme operasyonu geçirenlerin taleplerinin kabulüne karar verilmemelidir⁹⁶.

-Yukarıdaki paragrafta açıklanan durumda olanların nüfus kayıtlarının düzeltilebileceği yönünde düzenleme yapılması da tek başına yeterli değildir. Bu kişilerin evliliklerinin ve çocuklarının akıbetlerinin ne olacağının da ayrıca hüküm altına alınması gerekmektedir. Zira nüfus kaydının fiili duruma göre düzeltilmesine karar verilmekle aynı cinsten iki kişinin evli olması gibi bir durum ortaya çıkacaktır⁹⁷. Böyle bir hâlde evlilik ilişkisi kendiliğinden sona erecek midir? Yoksa evlilik ilişkisinin sona ermesi için mahkemece bir karar verilmesi gerekecek midir? TMK'da bu konuda bir düzenleme bulunmamaktadır. Zira TMK m. 40/f. I hükmüne göre evli bireylerin cinsiyet değiştirmesi mümkün değildir. Kanaatimizce yukarıda paragrafta açıklanan durumda olanların nüfus kayıtlarının düzeltilmesine karar veren mahkemenin, bu kişi-

⁹⁵ ARPACI, s. 310-311.

⁹⁶ ARPACI, s. 309; Örneğin homoseksüel kişiler için cinsiyet değiştirme, tıbbi bir zorunluluk değildir (Bkz. BAFRA, s. 51).

⁹⁷ ARPACI, s. 311.

lerin evliliklerinin⁹⁸ ve çocuklarının akıbeti hakkında da bir karar vereceği yönünde düzenleme yapılması yerinde olacaktır.

KISALTMALAR CETVELİ

AHFD	: Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜEHFD	: Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
Bkz./bkz.	: Bakınız
BÜHFD	: Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
c.	: Cümle
C.	: Cilt
ÇÜHFD	: Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
dn.	: Dipnot
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
E.	: Esas
f.	: Fıkra
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜİFD	: Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
HD.	: Hukuk Dairesi
İKÜHFD	: İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
K.	: Karar
LGBTİ	: Lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, intersex
m.	: Madde

⁹⁸ Farklı bir duruma ilişkin olmakla birlikte benzer yönde görüş için bkz. BAFRA, s. 52; ATAMER/ TAŞKIN, farklı cinsiyetten iki kişinin gönüllü olarak evlendiği, çocuk sahibi olduğu, daha sonra eşlerden birinin cinsiyet değiştirdiği bir hâlde, esasen eşler arasındaki evlilik boşanma ile sonuçlanmadığı sürece nüfus kaydında değişiklik yapılmamasının taraflarınca desteklenmediğini, ancak hukukî olarak tek tutarlı yolun bu olduğunu ifade etmektedir (Bkz. ATAMER/ TAŞKIN, s. 768-769).

MÜHFD	: Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
No.	: Number
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
T.	: Tarih
TMK	: 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu
UÜSBD	: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Projesi
Y.	: Yıl
Yarg.	: Yargıtay
YD	: Yargıtay Dergisi

KAYNAKLAR

- AKİPEK, Jale/ AKINTÜRK, Turgut/ ATEŞ, Derya: Türk Medenî Kanunu Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku, Birinci Cilt, Yenilenmiş 14. Baskı, İstanbul 2018.
- ALÇIK, Merve: "Türk Anayasa Mahkemesinin Trans Bireylere İlişkin Cinsiyet Değişikliği Kararları Üzerine Bir Değerlendirme", DEÜHFD, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan, C. 21, Özel S., Y. 2019, (s. 1875-1906).
- ARPACI, Abdülkadir: "Yasal Olmayan Cinsiyet Değiştirme ve Sonuçları", MÜHFD, S. 1, Y. 2007, (s. 309-312).
- AŞÇIOĞLU, Çetin: Tıbbi Yardım ve El Atmalardan Doğan Hukuki Sorumluluklar, Ankara 1993.
- ATAMER, M. Yeşim/ TAŞKIN, Z. Damla: "Transseksüellere İlişkin Hukusal Düzenlemeler: Uygulama, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Aykırı Yönler ve Revizyon Teklifleri", YD, C. 42, S. 4, Y. 2016, (s. 719-782).
- AYAN, Serkan: Evlilik Birliğinin Korunması, Ankara 2004.
- BAFRA, Jale: "Türkiye'de Cinsiyet Değişikliği Ameliyatlarında Tıbbi ve Hukuki Sorunlar", Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi, C. 1, Y. 2004, (s. 47-54).
- CUMALIOĞLU, Emre: "Transseksüellerin Sicil Cinsiyetini Değiştirmelerinde Kısırlık ve Ameliyat Zorunluluğu Türk Medeni Kanunu'nun 40. Maddesi Anayasa'ya Aykırı Mıdır?", İKÜHFD,15 (2) 2016, (s. 439-464).
- DEMİRBOĞA, Dursun Ali: "Kişiliğin Korunması Hükümleri Bakımından Türk Medeni Kanununa Göre Cinsiyet Değişikliği", ÇÜHFD, C. 3, S. 2, Y. 2018, (s. 43-69).
- DURAL, Mustafa: Türk Medenî Hukukunda Gerçek Kişiler, İstanbul 1977.
- DURAL, Mustafa/ ÖĞÜZ, Tufan: Türk Özel Hukuku, C. II, Kişiler Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2014.
- DURAL, Mustafa/ ÖĞÜZ, Tufan/ GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Türk Özel Hukuku, C. III, Aile Hukuku, 10. Bası, İstanbul 2015.

- EDİS, Seyfullah: Medenî Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No: 41, 4. Basıdan Tıpkı Basım, Ankara 1993.
- GENÇCAN, Ömer Uğur: 6100 Sayılı HMK Hükümlerine Göre Medeni Hukuk Davaları, Ankara 2013.
- GÜVEN, Kudret: “Cinsiyet Değişikliği ve Hukukî Sonuçları”, GÜHFD, C. 1, S. 1, Y. 1997, (s. 45-80), (Kısaltılmışı: GÜVEN, Cinsiyet Değişikliği).
- GÜVEN, Kudret: “Cinsel Kimlik Üzerinde Hak Kavramı ve Korunması: Transseksüellik Ve İnterseksüellik”, BÜHFD, C.I, S.1, Y. 2015, (s. 133-176), (Kısaltılmışı: GÜVEN, Cinsel Kimlik).
- HAKERİ, Hakan: “Cinsiyet Değiştirme Hukuku”, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu, (<http://www.sdplatform.com/Dergi/756/Cinsiyet-degistirme-hukuku.aspx>, Erişim tarihi ve saati: 15.08.2019, 12:04).
- HATEMİ, Hüseyin/KALKAN OĞUZTÜRK, Burcu: Kişiler Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler), İstanbul 2013.
- KESKİN, Necla/YAPÇA, Gamze/TAMAM, Lut: “Transseksüalizm: Klinik Özellikleri ve Yasal Konular”, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2015; 7(4), (s. 436-447).
- KILIÇOĞLU, Ahmet M.: Medeni Hukuk, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku, Ankara 2016.
- KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Necip: Türk Hukukunda Transseksüeller Nüfus Kütüğündeki Cinsiyet Kaydının Düzeltilmesi İçin Dava Açabilir Mi?, İstanbul, 1986.
- KORKMAZ ÇETİN, Saniye/ YEKTAŞ, Çiğdem/ BİLDİK, Tezan/ DALKILIÇ, Meryem / TAMAR, Müge: “Ergenlerde Cinsel Kimlik Ve Yönelim Sorunlarında Değerlendirme Ve İzlem: Dört Kız Olgu”, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 21 (1) 2014, (s. 51-64).
- OĞUZMAN, M. Kemal/ SELİÇİ, Özer/ OKTAY-ÖZDEMİR, Saibe: Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler), 14. Bası, İstanbul 2014.

- ÖZAY, Hilal: “İslâm Hukuku Açısından Cinsiyet Değişirme”, GÜİFD, C. 4, S. 1, Y. 2016, (s. 1-36).
- ÖZTAN, Bilge: Şahsın Hukuku Hakikî Şahıslar, Ankara 1987.
- RUHİ, Canan/ RUHİ, Ahmet Cemal: Nüfus Davaları-Nüfus Kayıtlarına İlişkin Düzeltme Davaları-, Ankara 2017.
- SAĞLAM, İpek: “Türk Medeni Kanunu Madde 40 Üzerine Bir Değerlendirme”, AÜEHFD, C. VIII, S. 3-4, Y. 2004, (s. 455-489).
- SEROZAN, Rona: Medeni Hukuk, Genel Bölüm/Kişiler Hukuku, 4. Bası, İstanbul 2013.
- SERT, Selin: “Türk Medeni Hukukunda Cinsiyet Değişirme”, TBB Dergisi 2015 (118), (s. 255-270).
- TEKİNAY, Selâhattin Sulhi: Medenî Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku, Altıncı Bası, İstanbul 1992.
- TURAN BAŞARA, Gamze: “Türk Medenî Kanununun 40’ıncı Maddesi Kapsamında Cinsiyet Değişikliği ve Hukukî Sonuçları”, TBB Dergisi 2012 (103), (s. 245-266).
- TURAN, Şenol/ AKSOY POYRAZ, Cana/ İNCE, Ezgi/ SAKALLI KANİ, Ayşe/ EMÜL, Hacı Murat/ DURAN, Alaattin: “Cinsiyet Değişirme Ameliyatı İçin Psikiyatri Kliniğine Başvuran Transseksüel Bireylerin Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri”, Türk Psikiyatri Dergisi, Y. 2015, 26(3), (s. 153-160).
- WILL, Michael R./ ÖZTAN, Bilge: “Hukukun Sebebiyet Verdiği Bir Acı-Transseksüellerin Hukukî Durumu-, AHFD, C. 43, S. 1-4, (s. 227-268).
- YAĞLI, Soner: “Bir Anlatı Mecrası Olarak Yeni Medyanın Söyleminde Trans Bireyler”, UÜSBD, C. 8, S. 1, Y. 2015, (s. 267-284).
- YILMAZ, Battal; Açıklamalı-İçtihatlı Hekimin Hukuki Sorumluluğu, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2010, (Kısaltılmışı: YILMAZ, Hekimin Hukuki Sorumluluğu).
- YILMAZ, Zehra: “Bedenin “Normalleştirilmesi” Söylemi Üzerine Bir Analiz: Cinsiyet Geçiş Ameliyatları”, Alternatif Politika, 2019, 11 (1), (s. 290-318), (Kısaltılmışı: YILMAZ, Cinsiyet Geçiş Ameliyatları).

Yararlanılan İnternet Siteleri

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/>, Erişim tarihi ve saati: 13.04.2020, 12:08.

https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_TUR.pdf, Erişim tarihi ve saati: 16.08.2019, 11:03.

<http://www.sdplatform.com/Dergi/756/Cinsiyet-degistirme-hukuku.aspx>, Erişim tarihi ve saati: 15.08.2019, 12:04.